

Nový testament 2014: Dědická pravidla jako spouštěč kulturní změny

Nová pravidla mohou v českém prostředí ovlivnit kvalitu rodinných vazeb a dlouhodobě i mezigenerační vztahy ve společnosti

JUDr. PETR FRISCHMANN, Ph.D.

Katedra práva Škoda Auto Vysoká škola, Advokátní kancelář Petr Frischmann
Jana Masaryka 32, Praha 2, 120 00; e-mail: office@frischmann.cz

ABSTRAKT:

Nová dědická pravidla představují spouštěcí moment významné kulturní změny českého prostředí schopné ovlivnit kvalitu rodinných vazeb a mezigeneračních vztahů ovlivňujících celé společenství v dlouhodobém horizontu zejména svým liberálně pojatým důrazem na testamentární svobodu. Uznání normativního významu mimoprávní regulace současně vnáší do této problematiky nutnost zabývat se otázkami spojenými s kulturními aspekty a zejména důsledky této probíhající kulturní změny současné české společnosti.

ABSTRACT:

Adoption of the new inheritance rules represents the triggering moment for the significant cultural change of Czech society mainly with respect to family ties and intergenerational relationships expressed by new liberal approach to freedom of testimony affecting the whole society in the long term. Explicit recognition of the binding role of extralegal socio-cultural norms by new legislation in this respect creates new paradigm for research of cultural aspects and especially future consequences of the ongoing cultural change within Czech society.

„Mám zato, že když lidé začnou o smrti přemýšlet dřív, udělají méně hloupých chyb.“
(Dmitrij Šostakovič)¹⁾

MORTIS CAUSA

Vztah ke smrti, vědomí konečnosti života, nejistota délky pobytu zde na zemi, neurčitost týkající se posmrtného lidského osudu a související věčné otázky představují v odlišných kulturách jedno z esenciálních témat artikulované v náboženství, filosofii, ideologii, tradicích, zvycích, rituálech a mnoha dalších rovinách zahrnujících do sebe maximální šíři metafyzických a spirituálních složek. Méně viditelný je fakt, že současně s tím je vztah konkrétních společenstev a kultur ke smrti předmětem tradičních racionálních a pragmatičtých normativů ekonomického a technicko-organizačního rázu, které odrážejí nezbytnost zachování kontinuity v oblasti výchovy dětí, hmotného zabezpečení pozůstalých členů rodiny, osudu majetku včetně zabezpečení efektivity zemědělské, řemeslné a jiné produkce zabezpečující dosavadní obživu okruhu závislých osob.

Z tohoto pohledu je proto významné i zkoumání sociokulturních regulativů, které upravují vztah konkrétního společenství nejen k metafyzickým a spirituálně chápaným aspektům konečnosti lidského života, ale i k oblastem týkajícím se zabezpečení kontinuity existence rodiny, jejích sociálních jistot, případně uchování kvality dalších sociálních vazeb smrtí jednotlivce často ohrožených. Zatímco vliv kulturního prostředí na oblast spirituálního a metafyzického chápání lidské smrti, zejména z pohledu religiozity prostředí, tradic a rituálů spojených se smrtí a pohřbíváním, je do velké

míry předmětem zájmu badatelů (i.a. Nešporová 2013), nelze totéž beze zbytku prohlásit u oblasti druhé.

Důraz na mýtickou spirituální podstatu konce lidského života zejména v obecném povědomí současné euroamerické společnosti zatlačuje racionální složky přístupu k lidské smrti do pozadí a staví je často do pozice „politicky nekorektních“ témat uvažování v rámci celkově rozšířeného fenoménu vytěsnění faktu smrti z **uvažování juvenilní společnosti**.

Nikoliv překvapivým paradoxem tak zůstává, že racionální uchopení vztahu k majetkovým a organizačním aspektům pravidelně spojeným s koncem lidského života bývá považováno za degradující a dehonostující právě u společenství vykazujících absenci tradičních sociokulturních norem včetně náboženských a jiných ustálených pravidel.

Důvodem je právě absence norem, které zabezpečují adaptaci jednotlivce i širšího společenství na vzniklou situaci a vytvářejí podmínky pro plynulé nastolení kontinuity a rovnováhy společenství dočasně narušené úmrtím jejího člena. Tyto podmínky jsou vytvářeny nejen tradiční unifikací a ritualizací projevů truchlení či pohřbívání, ale současně též pravidly a procedurami spojenými s přechodem pozůstalého majetku, výchovou pozůstalých dětí a řešením všech dalších otázek nezbytných k dalšímu fungování rodiny i širšího společenství. Netřeba zvlášť zdůrazňovat, že absence tradičních forem je pocítována ve zmíněných souvislostech zvlášť intenzivně s ohledem na výraznou psychickou zátěž, která pravidelně tuto adaptační schopnost podstatně snižuje.²⁾ Adaptační funkce kulturní tradice se v této souvislosti projevuje zvlášť zřetelně a její absence bolestivě.

Vytěsnění faktu smrtelnosti a veškerých úvah o konci života z veřejného prostoru vede k situaci, kdy lze s jistotou nadsázkou konstatovat, že je každé úmr-

¹⁾ Citováno dle Barnes 2009: 31
²⁾ Například praktiky zneužívajícími duševní stav zákazníků ke klamavým a podvodným jednáním v oblasti nabízení pohřebních služeb.
³⁾ Závěti bývají odkazovány prostředky prospěšným organizacím, nebo zřizovány nadace, viz např. závětí Alfreda Nobela, dostupné z: http://www.nobelprize.org/alfred_nobel/will/will-full.html [cit. 2014-11-01].
⁴⁾ § 1642 NOZ
⁵⁾ Např. Dt 21:15-17; Nm 27:8-11; Pf 13:22 etc.
⁶⁾ Skotské právo zná institut Forced Heirs uplatňující se ve vztahu k movitému majetku.

⁷⁾ Viz např. <http://www.successions-europe.eu> [cit. 2014-11-01].
⁸⁾ Např. v Nizozemí, Lucembursku, Finsku, Švédsku či na Slovensku.
⁹⁾ V případě, že však neexistuje závět, jsou podmínky dědění ustanoveny zákonem, ve kterém je na manžela, rodiče i další blízké osoby tradičně široce pamatováno.
¹⁰⁾ § 1643 NOZ
¹¹⁾ Všeobecný zákoník občanský z roku 1811 (dále jen „ABGB“) byl pozměněn v roce 1868 v souvislosti se změnou úpravy interkonfesionálních poměrů.
¹²⁾ Např. § 768 ABGB
¹³⁾ Důvodová zpráva NOZ str. 342
¹⁴⁾ § 768 ABGB
¹⁵⁾ § 469 a/ Zák. č. 64/1964 Sb. Občanský zákoník ve znění zákona č. 131/1982 Sb.

¹⁶⁾ § 1648 NOZ
¹⁷⁾ Důvodová zpráva k § 1648 NOZ
¹⁸⁾ Kundera 2006: 17
¹⁹⁾ J. Barnes se tematikou umírání a smrti zabývá až s posedlostí thanatofila. V dané souvislosti cynicky dodává, že nakonec všechno, co si přejeme, je bohužel přáním budoucích mrtvol. (Barnes 2009: 193)
²⁰⁾ <http://www.papalencyclicals.net/Paul06/p6will.htm>
²¹⁾ <http://www.iprislovi.cz/nahled-prislovi-mrtvy-prd-vi/>
²²⁾ viz Důvodová zpráva k NOZ (on-line).
²³⁾ Ve filmovém zpracování Lotrando a Zubejda (on-line), dostupné z: <http://www.csfd.cz> [cit. 2014-11-01]
²⁴⁾ Tzv. svěřenské nástupnictví; § 1512 a násl. NOZ
²⁵⁾ § 1515 odst. 2 NOZ

²⁶⁾ § 1551 NOZ
²⁷⁾ §1 odst. 3 NOZ
²⁸⁾ § 3 odst.3 NOZ
²⁹⁾ § 1552 NOZ
³⁰⁾ § 700 ABGB
³¹⁾ Ve filmovém zpracování Dědictví Ferramontů, dostupné z: <http://www.csfd.cz> [cit. 2014-11-01]
³²⁾ § 1493 NOZ
³³⁾ Již ve středověku mnohé šlechtické rody využívaly právě dědických smluv pro úpravu nástupnictví. Dědická smlouva byla v omezené míře přípustná i v našem prostředí až do padesátých let minulého století, byť pouze mezi manželi (Bílý 2003).
³⁴⁾ § 1585 NOZ

tí v současné době společensky chápáno jako „nečekané“.

Není to přitom pouhá nutná součást širšího trendu juvenilizace liberálně konzumní společnosti a jejího zaměření na dosahování krátkodobých cílů. Příčiny lze hledat v masivní sekularizaci zejména současného evropského prostředí, úpadku vlivu duchovních autorit hlavně v podobě tradičních církví a jiných náboženských společenství a rovněž v diktátu technokratického paradigmatu nastolujícího povinné optimistické přesvědčení o lidské všemocnosti i ve vztahu k vlastnímu zdraví, a dále v prodlužující se délce života a ve zvyšování jeho kvality.

Je proto pochopitelné, že jakákoliv zmínka jinak notoricky známého faktu konečnosti lidského života zásadním způsobem narušuje mediálně šířený obraz nekonečného lidského štěstí, věčného zdraví, neutuchajícího optimismu a neomezených možností.

S tímto obrazem ostře kontrastuje nevyhnutelná konfrontace s faktem lidské smrtelnosti, který obsahuje i frustrující aspekt **nedokončenosti lidského díla**. Nejde přitom o symfonie, torza soch a rozepsané romány, tento existenciální problém je možno vztáhnout zejména k běžným otázkám budoucnosti potomků a osudu pozůstalého majetku. Zdárné zajištění tohoto vývoje je proto tradičně považováno za úspěšné pokračování pozemského díla. Prostřednictvím správy majetku pro případ smrti je projevován zájem o štěstí a blahobyt potomků i širšího společenství (demonstrovány často ve filantropických projektech).³⁾

Nahlížíme-li na **řádnou správu vlastního majetku** jako na významný parametr kvality života celého společenství (Weber 2001), je možno ji chápat jako významný kulturní fenomén. Tradici a současnost nástrojů správy majetku přesahující horizont lidského života je proto možno zkoumat i z pohledu **testamentární kultury** a nalézat v tomto pohledu odraz charakteristických specifik daného kulturního prostředí, k jehož pochopení přispívá i zkoumání společenských regulativů na úrovni práva, obyčejů, zvyklostí a dalších norem chování.

PATERNALITA A TESTAMENTÁRNÍ SVOBODA

Testamentární svoboda je mírou volnosti, kterou konkrétní společenství přiznává jednotlivcům v jejich rozhodování o osudu jejich majetku pro případ smrti. Je to zejména míra, v jaké společnost respektuje vůli zůstavitele vyjádřenou v předepsané formě.

Testamentární svoboda jednotlivých kultur podléhá tradičně omezením a to nejen z pohledu historického, ale odráží se v ní i odlišný charakter jednotlivých kultur. Tato omezení jsou odůvodňována zejména sociální ochranou potomků či dalších členů užší rodiny. Tradiční formou, kterou je omezení testamentární svobody provedeno, je právem uznávaný nárok povinného dědice v českém prostředí tradičně označovaného jako *nepominutelný dědic*.⁴⁾ Jeho nárok na dědictví má za jasně stanovených pravidel přednost před vůlí zůstavitele vyjádřenou testamentem. Jde o částečné popření principu respektu k poslední vůli zemřelého ve prospěch hodnoty jiné, kterou je zájem na zabezpečení potomků. Nárok nepominutelného dědice se v takovém případě uplatní i **proti výslovné vůli zůstavitele**. Míra paternity společenství se odráží nejen ve stanovení okruhu nepominutelných dědiců, ale též v odlišné velikosti přiznaného nároku.

Omezení svobody nakládat se svým majetkem lze nalézt již v pravidlech *Starého zákona* přikazujících povinný dvojnásobný díl nejstaršímu synu či zakazujících jakékoliv odkazy majetku mimo vlastní komunitu.⁵⁾ omezující pravidla nalezneme v právu sunnitském a šiitském (i.a. Schaacht 1964) či v dědickém právu starého Orientu (Tomásek 2007).

Pravidla přechodu majetku pro případ smrti tvořila významnou součást všech historických normativních systémů a zejména ve starověkém římském právu představovala obdivuhodně propracovaný sofistikovaný systém, který v mnoha ohledech stále představuje inspiraci pro současnost. V tomto ohledu byl pozoruhodný například požadavek výslovné zmínky jmen všech nepominutelných dědiců v závěti i v případech, kdy na ně nebylo s žádným dědickým dílem pamatováno (Vančura 1923). Tento požadavek se z dnešního pohledu jeví jako důmyslný nástroj ochrany před frekventovanými problémy souvisejícími s problematikou duševní kapacitou zůstavitelů vyššího věku.

Omezení testamentární volnosti se prakticky nevykytují v tradičně liberálně založených zemích, jako například Anglie, Wales, Severní Irsko⁶⁾ a zejména USA (s výjimkou francouzským právem ovlivněné Louisiana). Ochrana nepominutelných dědiců a omezení svobody zůstavitele všeobecně je naopak charakteristické pro oblast kontinentální Evropy, ačkoliv i zde můžeme nalézt významné rozdíly způsobené přetrvávající kulturní heterogenitou tohoto jinak geopoliticky do vysoké míry unifikovaného prostoru.⁷⁾

► Tyto rozdíly nacházejí svůj výraz zejména ve **stanovení okruhu nepominutelných dědiců** a rovněž v **míře ochrany** takto přiznané. Zatímco do okruhu privilegovaných nepominutelných dědiců tradičně náležejí děti a další potomci (tedy vnuci a pravnuci), v dalším se již jednotlivá společenství i v rámci Evropy výrazně liší. V řadě společenství, mezi které tradičně patří i Česká republika, je okruh nepominutelných dědiců omezen výlučně na potomky. Podobně restriktivní jsou dědic-ká pravidla jen u nepočtené skupiny evropských zemí.⁸⁾

Například v sousedním Rakousku a Polsku je tato ochrana naopak velmi široká a zahrnuje kromě manžela i rodiče zůstavitele. Z uvedeného srovnání vyplývá, že české kulturní prostředí preferuje liberální model respektující vysokou míru testamentární svobody na úkor sociální ochrany blízkých osob. Spolu s tímto faktem je třeba vzít na vědomí, že s novými pravidly platnými od letošního roku a kterým se budeme věnovat dále, se tento rys ještě výrazněji prohlubuje.⁹⁾

QUI BONO ANEB DOBRÁ ZPRÁVA PRO MILENKY

Z pohledu pravidel dědění se charakter společenství kromě odlišného vymezení okruhu osob, který je chráněn proti opomenutí v testamentu, též různí v rozsahu poskytnuté ochrany. V této souvislosti se obvykle bere v úvahu věk potomků. Je tomu tak i v českém prostředí, kde se uplatňuje menší **povinný díl** přiznávaný dospělým potomkům, u kterých je předpoklad, že jsou schopni lépe zabezpečovat svoji materiální existenci vlastními prostředky. Domácí prostředí doznalo v této souvislosti v letošním roce významných změn, které oslabují míru **ochrany potomků** v případě úmrtí jejich předků.

Pravidla nového občanského zákoníku totiž zmenšila povinný díl majetku, kterým je na ně v této situaci pamatováno. Nezletilý potomek tak má podle nových dědických pravidel nárok pouze na tři čtvrtiny svého zákonného podílu oproti dřívějšímu nároku na podíl celý. Zletilý potomek má nárok pouze na jednu čtvrtinu zákonného podílu oproti dřívějšímu nároku na jeho polovinu.¹⁰⁾ Nová pravidla tak umožňují odkázat například nové partnerce na úkor dítěte o čtvrtinu větší díl majetku, než tomu bylo doposud. Tato změna zbavující potomky části dosavadních jistot a ochrany tedy rozšiřuje testamentární svobodu zůstavitele ve prospěch jiných osob, jimiž jsou zejména noví manželé či partneři zůstavitelů, v jejichž prospěch bývá testament velmi často pořizován. V této souvislosti připomeňme, že se Česká republika řadí do relativně malé skupiny evropských kultur, které manželovi tradičně nepřiznávají žádnou ochranu z titulu nepominutelného dědice.

Je zřejmé, že s příchodem nových pravidel se stává postavení zejména nových partnerů zůstavitele (v nejširším možném slova smyslu) v materiálním smyslu atraktivnějším, neboť nejsou již omezováni ve svých potenciálních majetkových nárocích dětmi a jinými potomky v takové míře, jako doposud. Tuto skutečnost je třeba nazírat i z pohledu vícečetných manželství, kdy zejména v prostředí sukcesivní monogamie umožňující uzavírání dalších manželství, či ve vysoké míře tolerující mimomanželské vztahy **vzrůstá četnost a variabilita příbuzenských vazeb**.

Popsané jevy tak ovlivňují míru racionalizace očekávání v otázkách budoucího osudu rodinného majetku, což je možno chápat i jako jeden z důvodů orientace společnosti na krátkodobé a střednědobé cíle s ohledem na narůstající nejistotu a nemožnost spolehlivější predikce. Zevrubnější úvahy o optimálním fungování sociokulturních regulativů z hlediska stabilizace rodinných vazeb ve střetu s liberálním pojetím testamentár-

ní svobody přesahují rozsah tohoto příspěvku, přesto však fečnickou otázkou zůstává, zda je změna testamentárních pravidel v daném případě pasivním odrazem existujícího stavu, či zda bylo ke stanovení nových pravidel přikročeno po širší společenské diskuzi, ze které s ohledem na povahu problematiky prakticky nelze vyloučit žádnou institucionální platformu, názorovou skupinu či subkulturu s poukazem na její nekompetentnost.

PŘÍPAD NEZDÁRNÉHO SYNA

Absolutizace ochrany nepominutelných dědiců vede ve svých důsledcích k absurdní nezávislosti jejich nároku zejména na kvalitě mezigeneračních vztahů, které potomci spoluvytvářejí. Takto pojímaná nepodmíněnost práva na podíl na majetku rodičů se proto dostává do rozporu s většinou sdílenými kulturními vzorci a výsledkem tohoto střetu je přiznaná tradiční **možnost vyloučení této ochrany formou vydědění**, které se vyskytuje prakticky ve všech kulturách.

Jednotlivé dočasné pokusy o zrušení možnosti vydědění neměly dlouhého trvání a to ani na našem území. Přes masivní ideologickou podporu, která například jeho zrušení v polovině šedesátých let provázela, se tento „buržoazní přežitek“ opět potichu navrátil do našeho práva již počátkem osmdesátých let minulého století. Samotné podmínky vydědění podléhaly časově proměnlivé v souvislosti s měnícím se kulturním a politickým prostředím vyjadřujícím se například mírou náboženské tolerance prostředí. Příkladem může být možnost vydědění pro odpadnutí od křesťanství, která se uplatňovala na našem území po část devatenáctého století.¹¹⁾ Tato skupina případů však kontrastuje s neobvyklejšími důvody vydědění potomka spočívajícími v jeho chování vůči rodičům nebo komunitě, kdy základní povaha důvodů zůstává historicky víceméně analogická.¹²⁾

Šíře výjimek z povinného nároku na majetek rodičů je diferencována podle kulturního charakteru prostředí, avšak základní důvody pro vyloučení potomka z této ochrany jsou principiálně shodné a spočívají obecně v nonkonformním chování potomků vůči většinou akceptovaným kulturním vzorcům. Je nutno zdůraznit, že vydědění bylo vždy považováno za krajní nástroj, jímž byly sankcionovány případy většinou společností považované za svého druhu extrémní.

Hovoříme-li tedy v této souvislosti o kvalitě vztahů, máme na mysli pouze tuto skupinu nejzávažnějších případů, demonstrovanou vnějším chováním účastníků, zatímco kvalita rodinných vztahů v hlubším a jemněji diferencovaném slova smyslu zůstává trvale vně této problematiky. Na tomto vztahu lze dobře ilustrovat, že právo se v této souvislosti projevuje jako skutečné „*minimum morálky*“, kdy absencí zákonem stanovených důvodů vydědění ještě zdaleka nedokládá dobrou kvalitu rodinných vztahů. V případě českého dědického práva je za důvod vydědění považováno zejména **neposkytnutí potřebné pomoci v nouzi, neprojevení opravdového zájmu o rodiče, odsouzení pro trestný čin spáchaný za okolností svědčících o jeho zvrhlé povaze, vedení trvale nezřízeného života či marnotratnost**. Jde tedy o jednání, které se přiči obecně sdíleným zásadám spravedlnosti a obecné morálky.¹³⁾

Z hlediska současné podoby pravidel vydědění je důležité zaznamenat zásadní proměny spočívající v moderním příklonu k obecně formulovaným kritériím namísto snahy o taxativní reglementaci. Nejedná se pouze o změnu legislativní techniky, právo v těchto

případech používáním otevřených právních pojmů zásadním způsobem odkazuje na výkladové použití mimoprávních regulativů, které například v tomto případě stanovují míru závažnosti rozporu konkrétního jednání s většinou akceptovanými hodnotami.

Zmíněnou tendenci lze ilustrovat na historickém srovnání. Jestliže například pravidla platná na našem území v 19. století stanovila, že vydědění je možné v případě odsouzení potomka k trestu žaláře na dvacet let nebo na doživotí¹⁴⁾ a úprava této problematiky z osmdesátých let 20. století stanovila, že vydědit bylo možno pouze potomka, který byl odsouzen pro úmyslný trestný čin na dobu nejméně jednoho roku¹⁵⁾. Nová dědická pravidla platná od letošního roku v této souvislosti zcela opouštějí jakákoliv pevně stanovená kritéria vyjádřená délkou uloženého trestu. Vydědit je nyní možno potomka, který byl **odsouzen pro trestný čin spáchaný za okolností svědčících o jeho zvrhlé povaze**.

Při neexistenci závazné definice pojmu „*zvrhlá povaha*“, je výklad rozsahu a obsahu tohoto pojmu zcela závislý na interpretační a aplikační praxi. V procesu této aplikace je nezbytné využívat mimoprávní zdroje, kterými jsou zejména další typy společenských regulativů. Nové právo tak explicitně počítá v doposud nebývalé míře s uplatněním **morálních norem, zvyklostí, obyčejů, tradic a ostatních kulturních regulativů**.

Otázkou zůstává, do jaké míry je možno v interpretacích otevřených pojmů přihlížet k menšinovým kulturním vzorcům, například subkultur. Jestliže totiž chápeme například uvedený pojem „*zvrhlé povahy*“ jako extrémně stigmatizující a ostrakizační, který vyděluje jednotlivce i z jinak negativně hodnocené širší skupiny pachatelů ostatní kriminální činnosti, pak lze konstatovat, že v uplatnění tohoto kritéria bude docházet k významným a častým rozporům mezi pojetím pohledu většiny morálky, sociálních skupin či subkultur. Tato otázka nabývá v souvislosti s vyděděními rozměrů zjevného paradoxu zejména v případech, kdy se zůstavitel jako příslušník určité sociální skupiny či subkultury podobného zavrženíhodného jednání v minulosti sám dopouštěl. Nemusí se přitom jednat přitom pouze o případy násilného chování, ale například závažných a opakovaných jednání majetkové povahy namířených proti vlastní komunitě či incestuálního chování. Analogické otázky vyvstávají i v případě dalšího, v tomto případě tradičního důvodu vydědění, kterým je „*vedení trvale nezřízeného života*“, zvláště když uvážíme, že mezi nejčastější formy chování, které naplňují obsah tohoto pojmu patří zejména prostituce, alkoholismus, drogová závislost, gamblerství, ale i zahálčivý způsob života, vyhýbání se práci či zanedbávání péče o potomky. Nelze pominout, že je tento problém latentně obsažen i v posuzování důvodů vydědění spočívajících v „*neposkytnutí potřebné pomoci v nouzi*“ a „*neprojevení opravdového zájmu o zůstavitele*“. Dilema, zda má v takovém případě zůstavitel právo klást na své potomky kritéria vyšší, však ponechme s ohledem na rozsah příspěvku budoucím diskusím a úvahám.

Nová pravidla vydědění reagují také na aktuální znepokojivý společenský **fenomén zadluženosti a marnotratnosti**, který ohrožuje stabilitu rodinných vztahů a svým rozsahem si vynutil přijetí ochranných opatření v rámci celého systému soukromého práva. Nová testamentární pravidla proto poskytují ochranu potomkům před marnotratností a zadlužeností jejich předků tím, že vydědění z těchto důvodů je omezeno pouze na případy, kdy má vydědění vlastní potomky, kteří

zdeďí majetek namísto marnotratného či zadluženého rodiče. Tím je zajištěn hlavní ochranný smysl nového pravidla, které postrádá jinak ve vydědění všudypřítomný sankční charakter.

V této souvislosti je třeba upozornit, že zatímco kritérium „*zadluženosti*“ je právnímu řádu dostatečně známé, jeho pojetí racionálně uchopitelné a nebudete tedy v praxi působit závažnějších problémů, nelze totéž beze zbytku prohlásit o „*marnotratnosti*“. Obvyklý lidový výklad tohoto pojmu jako „*žití si nad poměry*“ namísto usnadnění interpretace naznačuje, že význam tohoto pojmu musí být vždy určen ve vztahu ke konkrétním vzorcům chování, které budou výrazně diferencovány nejen vzhledem k sociální stratifikaci společnosti, ale též i s ohledem na jednotlivé skupiny a subkultury. Významným kritériem by proto měla být i tradice **finanční gramotnosti** společenství, jejíž zohlednění spolu s dalšími specifiky konkrétní skladby vydávají často natrvalo vzdáli univerzalistickému chápání.

Je nutné zdůraznit, že princip vydědění má svoji povahou soukromý charakter a nejedná se tedy primárně o nástroj společenské penalizace, stigmatizace či ostrakizace. Tento charakter umožňuje provedení vydědění skrytě před zraky okolního světa, k čemuž přispívá i skutečnost, že dědická řízení nejsou v drtivě většině kultur veřejná a tedy ani skutečnost vydědění a další informace obsažené v závěti či jiných listinách se nestávají automaticky zdrojem nežádoucí společenské reflexe. Tomuto principu významně napomáhá i pravidlo nového dědického práva, podle kterého nemusejí být důvody vydědění v závěti přesně specifikovány.¹⁶⁾ Je proto významnou změnou, že tato nová pravidla umožňují dosáhnout diskrétně základního účelu vydědění, jímž je zbavit dědice práva na povinný díl, nikoli ho společensky denunciovat.¹⁷⁾ Tato praxe je dlouhodobě tradičně přítomna zejména v anglosaském právu, kde je zájem na ochraně soukromí za současného zajištění závažnosti poslední vůle dlouhodobě historicky chráněn. Je tak zajištěna ochrana osobnosti i v případě, že se obsah závěti stane zejména v medializovaném prostředí veřejně známým.

Příkladem může posloužit zveřejněná závěť americké herečky Joan Crawfordové (Nass 1999) obsahující ustanovení: „*Úmyslně zde neodkazují žádné dědictví svému synovi Christopherovi a své dceři Christine z důvodů, které jsou jim dobře známy*“.

JE TO TAK SNADNÉ NEUPOSLECHNOUT MRTVÉHO...

Nejistota spojená s koncem lidského života je neodbytně spojena s vědomím nemožnosti ovlivňování osudu tento horizont přesahující. Nutnost rezignace na možnost dalšího ovlivňování vnějšího světa vlastní vůlí je v schopenhauerovském smyslu skutečným tragickým potvrzením budoucího nebytí.

Proto je ve všech epochách a kulturách zcela mimořádná pozornost věnována vyjádření vůle poslední, která představuje naprosto ojedinelou možnost její budoucí účasti ve světě i po skončení lidského života a stává se pomyslným nástrojem nesmrtnosti ve formě přání a příkazů, které svého tvůrce přežijí. Jasně to metaforicky vyjádřil v příkladu vesničana požadujícího od svého syna, aby po jeho smrti neskácel jablona, Milan Kundera, v jehož díle je ostatně téma nesmrtnosti neustále přítomno: „*Je-li pro mne nemožné považovat toho, koho miluji, za nejsoucího, jak se tedy bude projevoval jeho přítomnost? V jeho vůli, které budu věrný*“ (Kundera 2006). Tato věrnost vůli zesnulého na

S příchodem nových pravidel se stává postavení zejména nových partnerů zůstavitele (v nejširším slova smyslu) materiálně atraktivnějším.

Herečka Joan Crawfordová do závěti vepsala: „Úmyslně zde neodkazují žádné dědictví svému synovi a své dceři z důvodů, které jsou jim dobře známy.“

► sebe pochopitelně může brát podobu daleko širší než pouze v testamentárním smyslu, omezíme se však dále na zkoumání **míry respektu k poslední vůli** a podmínkám a příkazům v ní obsaženým.

V míře respektu konkrétního společenství k testamentárním podmínkám a příkazům se odráží kulturní charakter společenství. Nejde přitom jen o samotné vyjádření vůle formulované do příkazů a přání. Testamenty ve svých rozmanitých formách a historických podobách v sobě zahrnují nejen tradiční imperativ, ale frekventovaně i prvky nenormativní povahy, jako je credo, apel, rekapitulace, zpověď, omluva, rozloučení, odpuštění, vysvětlení a mnoho dalších prvků, které široce přesahují zjednodušenou představu pouhého pořízení o majetku pro případ smrti či „přání budoucí mrtvoly“ (Barnes 2009).¹⁹⁾

Testamenty všech dob a kultur tak představují cenný pramen a předmět vědeckého zkoumání. Závěť lze chápat jako specifický literární útvar, za cenný zdroj nejen historických poznatků a z holistické perspektivy pak za jedinečný zdroj zkoumání kultury jednotlivých společenství.

Přes uvedené nelze opomenout základní fakt, že testament přesto zůstává především imperativem, jehož prostřednictvím zůstavitel vyjadřuje svoji vůli ve formě příkazu či přání hodném respektování. Z hlediska jejich závaznosti je významné, že mnohé tyto testamentární příkazy či přání nemají právní vynutitelnost a opírají se zejména o náboženské, morální a jiné společenské normy. Jejich závaznost nespočívá v soudní vymahatelnosti, ale opírá se o úctu a respekt k obecně sdíleným a dostatečně internalizovaným pravidlům mimoprávní povahy. Zůstává tak často na problematické „svobodné“ úvaze pozůstalých, zda bude přání respektováno. Příkladem může posloužit případ příkazu zničení části literárního díla Franze Kafky a s ním spojené celoživotní dilema Maxe Broda, jehož řešení se stalo předmětem neutuchající polemiky nejen literární (i.a Kundera 2006) nebo známý případ zákazu provozování svých děl v rodném Rakousku, který ve své závěti vyslovil spisovatel a dramatik Thomas Bernhard a který se dědicové rozhodli po jeho smrti nerespektovat (Zelinger 1999; Franklin 2006).

Častým testamentárním přáním tohoto druhu i mimo okruh literárně činných osob je zničení osobních písemností, deníků, osobní korespondence či poznámek. O tom, že tato závětní podmínka nebývá spjata pouze s osobami kontroverzních osudů či skandálního života svědčí například testament papeže Pavla VI.²⁰⁾ I po smrti člověka je totiž ve většině kultur považována ochrana osobnosti a lidské důstojnosti za přetrvávající chráněnou hodnotu.

V této souvislosti je třeba upozornit na nebezpečný a do značné míry latentní aktuální problém. V současné kultuře elektronických medií se doposud plně neprojevila hrozba spojená s otázkou posmrtného osudu elektronických dat. Informace veškerého druhu (včetně audiovizuálních záznamů) obsažené na elektronických sociálních sítích z povahy věci přezívají své autory a majitele. Tato data jsou v mnoha případech osobní povahy a to zejména vzhledem ke skutečnosti, že byla po dobu života svými uživateli považována za relativně bezpečně uložená a chráněná. Avšak přístupová hesla, kódy, databáze a obdobný obsah (Čížek 2010) se tak může formou dědictví potenciálně dostat do cizích rukou. Tato skutečnost představuje hrozbu nejen pro ochranu osobnosti zemřelého či jeho rodiny, ale i problém i z hlediska kybernetické bezpečnosti a dalších těžko předvídatelných souvislostí a následků. Jedná

se problém nový, objevující se teprve s **první generací umírajících uživatelů sociálních sítí**, je však potřebné na něj upozornit a současně doufat, že jednou z reakcí na tyto hrozby bude i částečná proměna chování určitých skupin uživatelů sociálních sítí, kteří budou schopni reflektovat negativní zkušenosti generačních předchůdců.

Pokud se navrátíme k zkoumané otázce míry respektu k podmínkám poslední vůle, je zřejmé, že je tato míra rovněž vyjádřena efektivitou vynutitelnosti závětních podmínek, přičemž se tato vynutitelnost významně odvíjí právě od zmíněné povahy aplikovatelných regulativů. **Podmínky a příkazy mající právní závaznost** jsou tak z tohoto hlediska pravidelně účinnější s ohledem na jejich institucionalizovanou vynutitelnost státní mocí. V případech společenství neposkytujících závětním podmínkám právní ochranu je nutno spoléhat na efektivitu morálních, náboženských a jiných norem, jejichž vynucení však většinou předpokládá dobrovolnou konformitu s většinově sdílenými vzorci chování.

Z tohoto pohledu se může jevit překvapivým, že takovou společností byla po dobu více než šedesáti let i společnost česká, pro kterou nebyla a není charakteristická vysoká míra internalizace náboženských, morálních a jiných ustálených tradičních sociokulturních regulativů. Proto docházelo v minulosti k masovému nerespektování přání či příkazů obsažených v poslední vůli, které zákon výslovně prohlásil za neplatné.

Právní nihilismus období socialistické éry se tak závažně projevil i v dědickém právu a způsobil vážnou deformaci kulturního prostředí, poznamenaného mízivým respektem k přáním a příkazům vyjadřovaným pro případ smrti zcela v duchu jaderných lidových rčení vyjadřujících český vulgární heretický pragmatismus ve vztahu k otázkám spojeným se smrtí.²¹⁾ Velmi opožděný počátek nápravy tohoto stavu přichází až s letošním rokem se změnou pravidel testamentárních podmínek.

NESMRTELNOST, ČI STOLETÁ KLETBA?

Nový občanský zákoník navrací s účinností od roku 2014 do českého práva možnost stanovit **v testamentu podmínky a příkazy**, jejichž splněním je dědictví podmíněno. Jde o počátek dosud ne zcela doceněné změny, která má potenciálně dalekosáhlý význam pro celé kulturní prostředí. Změnou pravidel dědění je totiž umožněno, aby docházelo k podstatnému ovlivňování budoucího života zejména potomků podmínkami, které z velké části neomezeně určuje zůstavitel.

Mezi takové případy, jejichž existenci nová úprava předjímá,²²⁾ patří v zásadě racionálně zdůvodnitelné příkazy a podmínky týkající se zejména hospodaření s nabytým majetkem. Mezi tyto podmínky se bude řadit například zákaz kácení višňového sadu, příkaz vydat konkrétní předměty z dědictví dalším osobám, zákaz prodeje zděděného domu, zákaz rozprodání sbírku známek či obrazů, příkaz k opravě chátrajících budov, ale například i povinnost budoucí péče o domácí zvířata či rostliny. Patří sem ale tradičně i podmínky, jejichž dosah na budoucí osudy potomků a dalších osob bude nepoměrně závažnější, jako je například požadavek převzetí rodinné živnosti, což poeticky zpracoval ve své proslulé Pohádce loupežnické Karel Čapek.²³⁾

Laskavý příběh klášterního novice donuceného otcovým přáním k převzetí loupežnického řemesla ovšem odráží reálnou zkušenost těch, kteří museli své sny o studiích, cestování a vůbec životě podle svých

představ opustit právě pod tíhou závazného přání svých předků. Jak patrné z předchozího, tyto situace nepatří nenávratně minulosti, ale vrací se potenciálně zpět právě v současné době.

Časový horizont působnosti omezujících podmínek a příkazů se může v řadě případů týkat celého dalšího života dědiců a po celou tuto dobu ovlivnit zejména jejich profesionální kariéru, volnost s nakládáním s majetkem, ale současně i jejich vztah k vlastním dětem. Nová svoboda závětních podmínek je totiž nově rozšířena i na možnost **stanovit do budoucna další dědice dědiců**²⁴⁾ a současně stanovit další podmínky budoucího osudu majetku, což představuje zásadní prodloužení časového horizontu platnosti takových podmínek nebo příkazů, jejichž maximální délka platnosti je zákonem stanovena na dobu **sta let od smrti zůstavitele**, ale ve zvláštních případech může přetrvávat ještě déle.²⁵⁾

Podmínky mohou určovat nejen vznik nároku na dědictví, ale i okolnosti, za kterých v budoucnu dědicové své právo ztrácejí a v jakém poté majetek přechází na další osoby. Již v současné chvíli je tedy možno na celé jedno století od smrti zůstavitele vstupovat do budoucích osudů svých potomků, dalších členů rodiny či jiných dědiců a rozšíření této praxe je závislé jen na stupni informovanosti o této možnosti.

Je velmi obtížné domyslet možné důsledky, které s sebou možnost stoletých závětních podmínek a příkazů přináší pro celé společenství, jeho budoucí vývoj a kulturu. Opětovně rozšíření testamentární svobody o závětní podmínky po více než šedesáti letech, kdy české právo tuto praxi důsledně zakazovalo, sice do značné míry ideově a legislativně navazuje na předválečnou tradici testamentární kultury, avšak pro českou společnost představuje vzhledem k velkému časovému odstupu podstatnou změnu, která z takto přetřené tradice může čerpat jen ve velmi omezené míře.

Připustnost závětních podmínek umožňuje na straně jedné vznik propracovaných a sofistikovaných plánů a koncepcí, na druhé straně představuje nebezpečí neuvážených, komplikovaných a budoucí život potomků značně komplikujících překážek. Plánování na celé století dopředu lze chápat jako užitečný nástroj zejména v rodinném podnikání, avšak mimo tento rámec vystává intenzivně otázka míry, v jaké je přípustné zasahovat do života bližních po tak dlouhou dobu formou neodvolatelných příkazů, jejichž nesplnění zbavuje tyto osoby podílu na majetku předků.

Jde o dilema, jehož řešení odráží v konkrétním případě hodnotové priority sociokulturního prostředí a projevuje se v podobě zákonných restrikcí některých druhů testamentárních podmínek.

BLÁZNIVÝ STRÝČEK ANEB ZÁVĚŤ S PODMÍNKOU

V obecném povědomí je natrvalo obsažen stereotyp spoušťového momentu oblíbených filmových komedií, kterým je shromáždění pozůstalých uzasle reagující na zlomyslné a položené podmínky, jejichž splněním drahý zesnulý podmínil získání pohádkového dědictví. I když jde ve většině případů o zábavnou autorskou hyperbolu, nelze některým těmto příběhům zcela upřít možnost reálného základu. Zejména v liberálně založených společnostech anglosaské právní kultury je totiž možno setkat se s mnohými testamenty, které mohou být považovány z tradičního střeoevropského pohledu nejen za neobvyklé, ale z hlediska dědiců za absurdní či šikanózní.

Méně známý je už fakt, že se nejen v anglosaské právní kultuře podmínky kladené dědicům v testa-

mentech široce využívají jako užitečný nástroj pro svoji schopnost ovlivnit budoucí vývoj směrem, který zůstavitel považuje za rozumný a spravedlivý.

Autonomní vůle jedince pořizujícího závěť proto principiálně sama a subjektivně určuje kritéria rozumnosti a spravedlnosti, přesto však je ve všech kulturách (byť diferencovaně) přítomen korektiv omezující nežádoucí libovůli či zvlíli zůstavitele v kontextu sdílených hodnot daného společenství. V souladu s výše uvedeným nové české dědické právo nepřipouští závětní podmínku či příkaz, pokud **„zjevně odporuje veřejnému pořádku“** a nebo vede ke **„zřejmému obtěžování...ze zjevně zůstavitelovy svévole“**.²⁶⁾ Do této skupiny lze zahrnout zmíněné šikanózní případy, které byly evokovány úvodní připomínkou filmových komedií.

Na problematiku omezení svobody závětních podmínek lze navíc vztáhnout beze zbytku i jeden z dalších základních principů nového českého práva, vyjádřený explicitní zásadou, podle které: **„Výklad a použití právního předpisu nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění.“**²⁷⁾

Zatímco koncept „dobrých mravů“ je v českém právu starší, koncepty skryté v pojmech „krutosti“, „bezohlednosti“ a „obyčejného lidského cítění“ přinášejí do českého práva spolu s mnoha dalšími otevřenými pojmy až úprava současného občanského zákoníku.

Je zřejmé, že při neexistenci závazné legální definice určuje se skutečný význam těchto pojmů jejich výkladem zohledňujícím jejich sociokulturní podmíněnost a dynamiku. Přijetí nového kodexu civilního práva znamená nejen v oblasti dědického práva, ale celého soukromého práva, zásadní proměnu metod a forem sociální regulace vyznačující se principiálním příklonem k uznání významu mimoprávních sociokulturních regulativů, což je přímo vyjádřeno jako jedna ze základních zásad nového práva: **„Soukromé právo vyvěrá také z dalších obecně uznaných zásad spravedlnosti a práva“**.²⁸⁾

Morální a jiné hodnotové standardy společnosti vyjádřené v mimoprávních sociokulturních regulativech se tak stávají přímo aplikovatelnými prameny práva, které umožňují pružnější a individuální posuzování jednotlivých případů a v odůvodněných případech zřejmě umožní i zohlednění specifík vyjádřených odchylkou od většinového standardu. Mechanismus, kterým se tak děje, spočívá zejména v interpretaci a tím i dotváření rozsahu a významu otevřených právních pojmů obsažených v psaném právu.

Tento proces probíhá především na pozadí rozhodování konkrétních případů, při kterém dochází k faktické genezi nových regulativů v podobě zdánlivě formálně nezávazných výsledků interpretace a aplikace. Tím je posílena plynulá adaptační schopnost a flexibilita normativního systému, který by byl jinak nutně odsouzen k průběžné obsolenci psaného práva. Ve vyváženém vzájemném vztahu právních a mimoprávních sociokulturních regulativů nachází tak svůj projev adaptační funkce kultury v nejširším slova smyslu.

V této koncepci má svůj původ i zvolená současná legislativní technika dědického práva, kde je široké uplatnění mimoprávních společenských regulativů dáno skutečností, že ani tuto problematiku není možno řešit formou jasně formulovaných explicitních zákazů či příkazů kasuistické povahy. Používání obecně formulovaných principů a otevřených právních pojmů však nutně vytváří nebezpečí jejich neurčitosti a relativizace. Těžko lze předem odhadnout do jaké míry bude za zůstavitelovu svévoli považováno jeho přání, ►

- aby dědic například vyzkoušel tvrdou manuální práci, aby se dědic ponořil do studia oboru jemu vzdáleného nebo aby naopak zvolené akademické dráhy zanechal a převzal rodinný podnik, aby vykonal náboženský rituál, aby ze získaného dědictví pravidelně přispíval mysliveckému sdružení, aby přestal kouřit, aby se stal vegetariánem atd.

Je pouze nepochybné, že se v těchto případech bude muset přihlížet ke všem okolnostem každého konkrétního případu včetně kulturního prostředí, tradice a dalších mimoprávních skutečností. Svoji roli nepochybně sehraje i komparativní přístup využívající zkušenost zahraničních úprav a praxe.

Při posuzování, zda není závětní podmínka zjevně obtěžující, můžeme například uvést příklad, ve kterém závěť v letošním roce zesnulého amerického herce P. Seymour Hoffmana obsahuje zajímavou podmínku, aby byl jeho syn vychováván v kulturním prostředí měst New York, Chicago nebo San Francisco (Duke & Iaboni 2014). Důvodem tohoto požadavku je přesvědčení zůstavitele o kvalitách těchto prostředí a prospěšnosti pro výchovu a vzdělání potomka. Posouzení platnosti obdobně znějící podmínky místa výchovy dítěte, která například požaduje, aby byl vychováván v hlavním městě, obsažené v české závěti posuzující, zda nejde o podmínku „zřejmě obtěžující“, bude přesto nutno vykládat v kontextu domácí kultury a zvyklostí.

Je zřejmé, že v takovém posuzování nebudou významnějším vodítkem ustanovení psaného práva, ale volná soudní interpretace, která bude brát v maximální míře do úvahy zmiňované mimoprávní aspekty. Proto není vyloučeno, že v konkrétních případech může být rozhodnutí i v rámci domácího práva rozdílné.

Pro úplnost dodejme, že pouze jediný tradiční okruh závětních podmínek je v novém právu vyloučen explicitní přesnou formulací. Jde o neplatnost podmínek požadujících po budoucím dědici uzavření manželství, zrušení manželství nebo setrvání v manželství.²⁹ Ačkoliv jde o svůj povahou o výjimku vyvěrající z tradice domácí právní kultury, je zajímavé si povšimnout, že při jejím uzákonění na počátku 19. století se tato neplatnost nevztahovala na ovdovělé osoby mající alespoň jedno dítě a přípustný byl i v té době rovněž zákaz sňatku s konkrétní osobou.³⁰

TOTO JE SMLOUVA NOVÁ

Notoricky známou skutečností je, že charakteristickým znakem všech úvah týkajících se smrti je nejistota. Objevuje se ve všech svých podobách a stává se tak neodmyslitelnou součástí všech těchto úvah. Nejde přitom jen o nejistotu chápanou ve svém tradičním metafyzickém rozměru, ale i o **nejistotu spjatou s dalším osudem díla**, které zůstává smrtí člověka nedokončeno. Do tohoto díla lze v symbolickém širokém slova smyslu zahrnout výchovu pozůstalých potomků a osud hmotných statků, které byly často vytvořeny právě ceoživotním úsilím a které mají navíc na osud blízkých osob do budoucna významný vliv.

Do těchto úvah je však třeba zahrnout i nejistotu potomků a ostatních blízkých osob, jejichž osud bude posmrtným směřováním majetku předků významně ovlivněn. Jak bylo nastíněno, intenzita této nejistoty je v různých kulturách diferencovaná v závislosti na míře testamentární svobody danou kulturou přiznávané. Z tohoto pohledu je tedy možno testamentární svobodu vyjádřit opačně optikou potomků a ostatních blízkých osob jako **míru nejistoty spojenou s okamžikem zveřejnění závěti**. Společensví vyznačující se pravidly výrazněji omezujícími vůli či svěvoli zůstavitele pro-

to vytvářejí prostředí větší stability a jistoty z hlediska budoucích dědiců a usnadňují tak možnosti jejich plánování v delším horizontu, což zpětně ovlivňuje celkový charakter těchto společensví.

Je třeba zdůraznit, že pravidla týkající se ochrany dědiců, tedy pro případ smrti, jsou vždy konstruována přísněji, než je tomu u ochrany členů rodiny a blízkých osob před majetkovými převody učiněnými ještě za života, tedy často takzvané i „na smrtelném loži“. Tento fakt je zvláště výrazný v liberálních společnostech, ke kterým se Česká republika (pokud jde o dědická pravidla) řadí. Pro lepší představu je možno uvést, že jakákoliv závěť za současného stavu nebrání zůstaviteli, aby se veškerého majetku zbavil (například darem) před svojí smrtí a zbavil tak potomky a blízké sociálních jistot. Současně je nutno toto pro dědice chmurně zjištění dále doplnit o známý fakt prohlubující jejich krajní nejistotu, že totiž i každá závěť může být změněna, aniž by se o tom dřívější dědicové dozvěděli.

Uvedme například nikoliv hypotetický případ podvodníka, který v průběhu jediného dne sepíše postupně deset závětí a učiní tak univerzální dědičkou svého jmění postupně deset žen, aby pak dne následujícího zrušil účinky i té poslední - sepsáním závěti další. Deset žen uchovávajících si v sekretáři kopii testamentu tak může prožít mnoho následujících let v přesvědčení, že jsou stále univerzálními dědičkami a podvodník může využívat veškerých výhod jejich bezmezné věčnosti. Jednoduché a kruté pravidlo, podle kterého závěť následující ruší závěť předchozí, ponechává totiž dědice v naprosté nevědomosti a nejistotě v otázce, který z nich bude právě tím posledním.

To se v takových případech všichni zúčastnění pravidelně spolehlivě dozvědí až po zůstavitelově smrti. Tento hořký příklad obsahuje příběh, který není bez reálného základu. I když se jedná o téma do jisté míry tabuizované či přinejmenším společensky nekorektní, je třeba připomenout, že podvodných jednání a jiné kriminální činnosti se nedopouštějí pouze dědicové. Uvedený příklad dokládá, že toto nebezpečí hrozí i ze strany zůstavitelů a je možno se s ním setkat nejen **ve vztazích partnerských, rodinných, ale i obchodních**.

Literatura a kinematografie poskytují v souvislosti se změnami testamentu hojně příklady zejména romantických příběhů neočekávaných citových vzplanutí pozdního věku, které představují zhroucení rodinných vazeb a katastrofickým způsobem existencně likvidují celé rodiny (i.a. Chelli 1977).³¹ V této souvislosti je zapotřebí zmínit důležitou aktuální změnu domácích testamentárních pravidel, kterou představuje významné omezení závětí ve prospěch lékařů a ošetřujícího personálu, které po vzoru zahraničních úprav přejímá i Nový občanský zákoník.³²

I v těchto případech však v praxi nelze zabránit majetkovým převodům za života, například formou darování. Konflikt práva a lékařské etiky, která by měla být v tomto srovnání nepochybně regulativem přísnějším a přednostně aplikovatelným, však bohužel mnohdy končí vítězstvím pouhého práva, které v této oblasti dovoluje vše, co není výslovně zakázáno. Toto hořké konstatování se opírá o a autorovu osobní profesionální zkušenost dlouholeté spolupráce se zařízeními sociálních služeb poskytujícími paliativní péči.

Nejistota a absence dědických pravidel vede ke zvýšené intenzitě konfliktů, k podvodům, vydráždění a další související kriminalitě. Dědická řízení jsou provázána vleklými soudními spory. Problém nabývá na intenzitě spolu s bohatstvím společensví a proto vzrůs-

tá potřeba stability zajištěné i optimálním nastavením normativní regulace. Jednou ze základních funkcí práva a dalších regulativů je totiž **stabilizace sociálního systému** projevující se v soukromém právu zejména schopností **racionalizace vzájemných očekáváníí**. K této racionalizaci dochází zejména formou závazných slibů budoucích jednání, která jsou v případě nezbytnosti institucionálně vynutitelná státní mocí a mají podobu smlouvy.

Je proto významné, že Nový občanský zákoník umožňuje od letošního roku předcházet uvedeným rizikům uzavřením **dědické smlouvy mezi zůstavitelem a zletilými dědici**, používané běžně v právní kultuře západní Evropy.³³ V prostředí domácí tradice právní kultury se však jedná o novinku vzhledem ke skutečnosti, že původní tzv. dědické smlouvy připustné na našem území do první poloviny minulého století bylo možno uzavírat pouze mezi manželi.

Dědickou smlouvou dochází k odstranění prvku nejistoty v dědických záležitostech **nezměnitelným závazným slibem stran**, který umožňuje jasně určit budoucí osud části zůstavitelova majetku.³⁴ Dědickou smlouvou je možno činit i úplatně a tím se dále výrazně rozšiřuje prostor pro širokou variabilitu možností a ujednání, kterými je možno ovlivnit budoucí směřování majetku. Tato nová smluvní forma současně vnáší do dědických záležitostí, stejně v případě závěti, možnost ovlivňování budoucího chování všech účastníků ve formě **smluvních podmínek**, které však ani v tomto případě nesmějí být nástrojem zvláště a šikany. Při posuzování těchto případů však na rozdíl od závěti bude hrát významnou roli fakt, že tyto podmínky byly dobrovolně všemi účastníky smlouvy přijaty.

Bude proto jistě zajímavé, jak se praxe vypořádá s případy, kdy budou tyto závětní podmínky dědici zpochybňovány například pro již zmíněný rozpor s dobrými mravy. Budoucí podobu rodinných vztahů ovlivní pravděpodobně zejména dědická smlouva, ve které se vzájemně **povolávají za dědice manželé navzájem**. Ze zákona totiž nyní platí, že na platnost takové smlouvy nemá v budoucnu žádný vliv rozvod manželství, což je však možno právě podmínkami smlouvy změnit.

MEMENTO MORI (?)

Pouze několik měsíců uplynulo od účinnosti nových pravidel, která po více než šedesáti letech rozčeřila státní vody českého dědického práva majícího své kořeny hluboko v socialistické éře padesátých let minulého století.

Odstranění dosavadních omezení a nové nástroje testamentárního práva v sobě skrývají významný potenciál nové kvality formování rodinných a zejména mezigeneračních vztahů, které jsou ve svém důsledku schopny modifikovat hodnotový systém celého spole-

čenství a výrazně proměnit jeho vzorce chování. Ačkoliv jde o jednu z mnoha oblastí, ve které dochází k významné proměně soukromého práva, lze se domnívat, že to bude právě oblast dědického a zejména testamentárního práva, která je schopna stát se vzhledem ke své univerzální povaze jedním z nejviditelnějších činitelů této změny.

Rozšíření testamentární svobody a posílení osobní odpovědnosti za budoucí osudy potomků a dalších osob se bude realizovat postupně v návaznosti na postupně vzrůstající kvalifikovanou společenskou informovanost. Nezbytná budoucí diskuze týkající se aplikace a interpretace těchto pravidel musí do sebe s ohledem na šíři problematiky zahrnout významně i otázky mimoprávních společenských regulativů, neboť na jejich aplikaci je správné fungování nových pravidel zásadně závislé.

Pokud se sociokulturní regulativy v nejširším slova smyslu stávají přímým zdrojem vynutitelných pravidel, jak nové právo předpokládá, měla se by se tato skutečnost stát důvodem k rozšíření společenského diskursu, který by neměl být omezen na rovinu právní vědy a soudní interpretace, ale významně by se do něj měly zapojit zejména další společenskovední obory, jejichž vhlad do dané problematiky by se měl stát do budoucna trvalou součástí a v mnohém ohledu dokonce nezbytným předpokladem fundovaných úvah o aplikaci a dalším vývoji společenských pravidel širšího dosahu, ke kterým se testamentární pravidla rozhodně řadí.

Tento článek, ač rozhodně neaspiruje na prognózu, se odvažuje nečekat na pověstný a v mnoha ohledech bezpečnější „pohled do zpětného zrcátka“ a kromě snahy o zvýšení obecného povědomí o nastávajících změnách chce zejména poukázat na jejich předpokládaný (a ještě více nepředpokládaný) široký potenciální dosah a zejména jejich přesah do oblastí předmětu zkoumání nejen sociální antropologie, etnologie, etiky, sociologie či ekonomie, ale i thanatologie, lékařské etiky, paliativní medicíny a mnoha dalších oborů, které by se měly k probíhající proměně vyslovit.

Jak už bylo řečeno, jedná se o diskuzi, ze které s ohledem na povahu problematiky nelze vyloučit žádnou institucionální platformu, názorovou skupinu či subkulturu s poukazem na její nekompetentnost. V této souvislosti je možno s nadějí očekávat snad i novou kvalitu tematizace této problematiky ve veřejném prostoru včetně její částečné detabuizace, která by mohla napomoci i k žádoucímu naplnění motta tohoto příspěvku. •

LITERATURA:

- BARNES, J. (2009). Žádný důvod k obavám. Praha: Odeon.
- BILÝ, J. (2003). Právní dějiny na území České republiky. Praha: Linde Praha.
- CHELLI, G. C. (1977). Dědictví. Praha: Odeon.
- KUNDERA, M. (2006). Nechovte se tu jako doma, příteli. Brno: Atlantis.
- NASS, H. E. (1995). Testamenty slavných a bohatých. Praha: Faun.
- NEŠPOROVÁ, O. (2013). O smrti a pohřbívání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- SCHAACHT, J. (1964). Introduction to Islamic Law. Oxford: Clarendon Press.
- TOMÁŠEK, M. (2007). Přehled dějin japonského práva. Praha: Univerzita Karlova a Beroun: IFEC.
- VANCURA, J. (1923). Úvod do studia soukromého práva římského. 2 svazky. Praha: vlastním nákladem.
- WEBER, M. (2001). The Protestant ethic and the spirit of capitalism. London: Routledge.

INTERNETOVÉ PRAMENY:

- ČÍŽEK, J. (2010). Život po smrti: Co se stane s naší internetovou existencí. Dostupné z: <http://www.zive.cz> [cit. 2014-11-01].
- DUKE, A., & IABONI, R. (2014). Philip Seymour Hoffman's will guides son away from Hollywood. Dostupné z: <http://www.edition.cnn.com> [cit. 2014-11-01].
- Důvodová zpráva k Novému občanskému zákoníku. 2012. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovaververze.pdf> [cit. 2014-11-01].
- FRANKLIN, R. (2006). The Art of Extinction - The bleak laughter of Thomas Bernhard. Dostupné z: <http://www.newyorker.com/magazine/2006/12/25/the-art-of-extinction> [cit. 2014-11-01].
- ZELINGER, D. (1999). Bernhard se proti své vůli vrací na rakouské scény. Dostupné z: <http://kultura.idnes.cz/> [cit. 2014-11-01].

Literatura a kinematografie poskytují v souvislosti se změnami testamentu hojně příklady zejména romantických příběhů neočekávaných citových vzplanutí pozdního věku.

Odstranění dosavadních omezení a nové nástroje testamentárního práva v sobě skrývají významný potenciál nové kvality formování rodinných a zejména